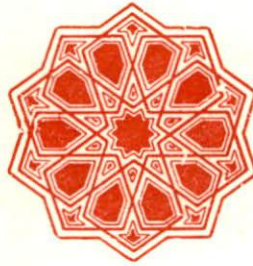

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXVI

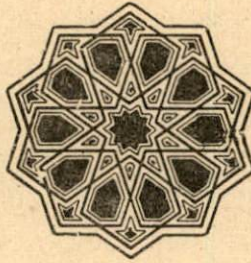
Makalelerin sorumluluğu yazarlarına aittir.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXVI

DİN VE İNSAN HAKLARI

Prof. Dr. İbrahim Agâh ÇUBUKÇU

Tarihte insan sevgisini işleyen felsefeciler arasında Stoahların önemli bir yeri vardır. Stoahlar, devletin üstünde akıl ve hukukun bulunduğunu söylemişlerdir. Devletin yasalarının ötesinde aklın bulacağı evrensel yasaların varlığını savunmuşlardır. Bütün insanları bir aile gibi gören Stoahlar, herkesin bu yasalara göre hareket etmesini de istemişlerdir. İnsanların kardeş olduklarını söyleyerek âdetâ dünya yurttaşlığı kavramını yerleştirmeye çalışmışlardır. Hatta hem düşünür, hem de imparator olan Marcus Aurelius, ilâhî gerçeklerin, insanların ve yasaların birliğini söyleyerek insan sevgisini yaymağa çalışmıştır.

Stoahlar, insanların tutkularını yendikçe ve dış etkilerden kendilerini kurtardıkça özgür olacaklarını vurgulamışlardır. Böylece devletin dışında insanın değerini sergilemişler ve insanlığı insancıl duygularda birleştirmeye çalışmışlardır. İnsanların eşitliğine varan bu düşünceler, mutluluğun da temel öğeleri olarak açıklanmıştır¹.

Kuşkusuz Hıristiyanlık da insan kişiliğine önem vermiştir. İnsanların hak ve hukuku Tanrı'nın buyruklarıyla korunmak istenmiştir. Hz. İsa'nın Matta'da yer alan şu sözleri dikkati çekicidir: "Katletmeyeceksin, zina etmeyeceksin, çalmayacaksın, yalan yere tanıklık etmeyeceksin, babana ve anana saygı göstereceksin". "Komşunu kendin gibi seveceksin". "Eğer olgunlaşmak istersen git neyin varsa sat ve yoksullara ver, göklerde hazinen olacaktır". "Devenin iğne deliğinden geçmesi zengin adamın Allah'ın melekûtuna girmesinden daha kolaydır" (Matta, Bab:19).

Markos İncilinde İsa'nın şu sözlerini görüyoruz: "Allahımız Rab bir olan Rabdir. Ve Rab Allah'ımı bütün yüreğinle, bütün canıyla, bütün fikrinle ve bütün kuvvetinle seveceksin... Komşunu kendin gibi seveceksin" (Markos, Bab: 12).

¹ Bak. Kâmrân Birand; İlkçağ Felsefesi Tarihi, s. 108-114, Ankara 1964; Münir Yarkın (Çeviren), Büyük Filozoflar s. 59-77, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara; Münci Kapanı; Kamu Hürriyetleri, s. 18-19, Ank. 1981.

Hız. İsa, insanlara haksızlık edilmesini yasaklamış ve yardımlaşmayı salık vermiştir. Ayrıca her bireyin erdemleriyle kişiliğini geliştireceğini vurgulamıştır. Bunlardan başka her hıristiyanın Tanrı'nın buyruklarına uyması gerektiğini belirtmiştir. Böylece hükümdarların bile Tanrı karşısında sorumluluğu anlatılmış ve insan haklarına saygının değeri gösterilmiştir. Hıristiyanlıkta dinsel kurullarla hükümdarların yetkileri sınırlandırılmıştır. Ancak zamanla dinle devlet özdeşleşmiş ve hükümdarlar Tanrı adına diledikleri gibi hareket etmeğe başlamışlardır².

İlkçağda Eflatun ve Aristo gibi büyük düşünürlerin bile insan haklarına gerektiği gibi önem vermediği bilinmektedir. Eflatun'un ideal devlette işçiler, savaşçılar ve yöneticiler olmak üzere üç türlü yurttaş düşündüğü bilinmektedir. Böylece Eflatun yurttaşlar arasında sınıf ve hak ayrımı yapmıştır.

Aristo da siyasi felsefesini bir şehir devleti örneğine göre anlatmıştır. Devletin amacının iyi ve âdil yurttaşlar yetiştirmek olduğunu söylemiştir. Ancak Aristo da yurttaşlar arasında ayrımı kabul eder. Köleliği doğal sayar. Kısaca yurttaşları özgürler ve köleler diye ayırır. Özgürleri de yoksullar, zenginler ve orta halliler diye derecelendirir. Kısacası Aristo sınıf ayrımını kabul eder³.

Hıristiyanlık İlkçağ düşünürlerinden insan hakları açısından daha ileri bir adım atmıştır. Ancak hıristiyanlık devletin resmî dini olduktan sonra kimi hükümdarlar Tanrı adına zulüm yapmışlardır.

Ortaçağda Saint Thomas ile Marsilius Patavinus'un devlet felsefesi hakkında yorumları dikkati çekicidir. Saint Thomas, zalim ve keyfi yönetimi önlemeği amaçlamıştır. Hükümdarların ilâhî yasalara ya da bu yasalardan çıkarılan akli kurallara ters davranamayacağını belirtmeğe çalışmıştır. Ancak kölelik kurumunu kabul etmiş ve Kilisenin vicdanlar üzerindeki egemenliğini savunmuştur.

Marsilius Patavinus ise daha hoşgörülü bir anlayışa sahiptir. O özellikle vicdan özgürlüğünü savunduğu için dikkati çekmiştir. İnsanları baskı ile inanca zorlamanın doğru olmadığını vurgulamıştır⁴.

Onyedinci ve onsekizinci yüzyıllarda Avrupa'da tabii hukuk akımı ve insan hakları öğretileri oluşmağa başlamıştır. Ancak bu konularda ilk adımlar henüz 13. yüzyılda İngiltere'de atılmıştı. 1215 yılında İngiliz-

2 Bak. Münci Kapani; Kamu Hürriyetleri, s. 23-27; Bahri Savcı; İnsan Hakları, s. 16-18, Ankara 1953.

3 Bak. Kâmiran Birand, anılan eser, s. 59, 83-85.

4 Bak. Münci Kapani; anılan eser, s. 25-27.

ler Kral John'a kişi haklariyle ilgili belgeyi kabul ettirmişlerdir. Magna Carta Libertatum adını alan Büyük Hürriyet Fermanı insan haklarını savunan bir belge niteliğindedir. Bu belge Kralın otoritesini bir ölçüde sınırlandırıyor, buna karşılık baronlara bazı haklar tanıyordu. Daha sonra 1628'de Petition of Rights, 1679'da Habeas Corpus Act, 1689'da Bill of Rihts ve 1701 'de Act of Settlement ile İngilizler özgürlük yolunda yeni haklar elde etmişlerdir.

İnsan için kuşkusuz yaşam, özgürlük ve mülkiyet önemli haklardır. Özgürlüğü düşünür Locke 1690 yıllarında insanların doğal haklarını dile getirme yolunda önemli adımlar atmıştır. Ona göre devlet, bireylerin vazgeçilmez ve devredilmez hak ve özgürlüklerini korumayı üstlenmelidir. Devlet sözleşmeyle korumayı üstlendiği bu hakları savunmazsa, sözleşme ortadan kalkar. Demek ki Locke'a göre her türlü haksızlığı önlemek devletin temel görevidir. Ona göre devlet gücünü halk iradesinden alır. Kısacası egemenlik halkdadır.

Bu konuda Rousseau'nun da emeği geçmiştir. Bu arada Montesquieu (1689-1755) de insan hakları için savaşım vermiştir. Locke yasama ve yürütme erklerini birbirinden ayırmıştı. Montesquieu bunlara bağımsız bir güç olarak yargılama erkini de etkilemiştir⁵.

İnsan Hakları açısından 4 Temmuz 1776'da yayımlanan Amerikan Bağımsızlık Bildirisi oldukça önemlidir. Amerikalılar 12 Haziran 1776 tarihli Virginia Anayasası'nın başında kimi insan haklarını vurgulamışlardır. Amerikan Bağımsızlık Bildirisi'nde insanların eşitliği, hayat, özgürlük ve mutluluk hakları belirtiliyordu. Kısacası bu bildiriyle insanların doğuştan bazı hakları olduğu, bu hakların devletten önce geldiği ve devletin bu hakları sınırlayamayacağı vurgulanıyordu.

Kuşkusuz 1789'da Fransa'da yayımlanan "İnsan Ve Yurttaş Hakları Bildirisi" insanlık için önemli bir aşamadır. Böylece Fransızlar yurttaşlarının doğal haklarını güvenceye almağa çalışmışlardır. Bu doğal haklar başkalarına devredilemez, zaman aşımına uğratılamaz. Fransız bildirisi, Amerikalılardan daha evrensel ve daha etkili bir nitelik taşımaktadır. Özellikle, bu bildiri ile özgürlük hakkı, mülkiyet hakkı, kişi güvenliği, düşünce, söz, yazı ve vicdan hürriyeti dile getirilmiştir.

İnsan haklarının korunması sorunu İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra daha güncel hale geldi. 26 Haziran 1945'de SanFrancisco (Sanfransisko)'da Birleşmiş Milletler Antlaşması imzalandı. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 10 Aralık günkü toplantısında İnsan Hakları Evrensel Bit-

5 Bak. Macit Gökberk; Felsefe Tarihi, s. 460, Ankara 1967.

dirisi'ni kabul etti. Bu bildiri, imzalayan devletleri bağlayıcı nitelikte olmamakla birlikte, insan hakları için önemli bir gelişmedir. Kabul edilen bu bildirin tarihî ve mânevî önemi oldukça büyüktür. Bildiride yaşama hakkı, kişi güvenliği, işkence yasağı, kölelik yasağı, yasa karşısında eşitlik, konut dokunulmazlığı, inanç ve düşünce özgürlüğü yer almıştır. Özellikle dil, tür ve ırk ayrımı yapılmaksızın herkesin bildiri deki haklardan yararlanacağı belirtilmiştir. Bildiride ekonomik, sosyal ve siyasal haklara da yer verilmiştir. Eşit oy ilkesi, serbest seçim, toplanma ve dernek kurma hakkı ve sığınma hakkı dile getirilmiştir. Serbest seçimle işbaşına gelenlerin yönetimde söz sahibi olmaları vurgulanmıştır. Bildiride insan haklarının terör yoluyla yok edilemeyeceği son maddede anlatılmıştır. Bu demektir ki, özgürlükleri kaldırmak için kullanılan özgürlük de insan haklarına ters düşer.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda "Kişisel Ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme" ve "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme" 16 Aralık 1966'da kabul edildi. Ancak bu sözleşmeler gerekli formaliteler tamamlandıktan sonra 1976 tarihinde yürürlüğe girdi⁶.

Bunlardan başka 1950'de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi imzalanmış ve bu sözleşme 1953 de yürürlüğe girmiştir. Bu sözleşme, onu imzalayan devletlere kimi insan haklarını sağlama ve koruma zorunluluğu da yüklemektedir. Bu amaçla da Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Bakanlar Komitesi kurulmuştur⁷.

Birleşmiş Milletler, soykırımının yasaklanması, kadın hakları, angaryanın kaldırılması, çocuk hakları, sömürülen ülkelere bağımsızlık verilmesi, ırk ayrımının kaldırılması ve işkencenin yasaklanması gibi konularda kararlar almış ve bildiriler yayımlamıştır. İnsan haklarıyla ilgili çabalar günümüzde de devam etmektedir.

Şimdi de İslâm dini açısından, İnsan Hakları'nın gelişmesini görelim.

İnsan Hakları'nın İslâm'da önemi büyüktür.

İslâm dini, insan haklarıyla ilgili bir çok ilkeler getirmiştir. İslâm'dan önce bir çok yerde kabile anlayışı egemendi. Her birey, kendi kabile-

6 Bak. Işın Özkan; Kadın Hakları ,Birleşmiş Milletler Türk Derneği Yılığ, s. 51-54, Ankara 1980; Bahri Saver; İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri... Birleşmiş Milletler Türk Derneği Yılığ, s. 91-107; Münci Kapani; anılan eser, s. 62-69.

7 Bâk. Doç. Rona Aybay; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Pozitif Hukuku, İnsan Hakları Armağanı, s. 116-135, Ankara 1978; Ömer Madra; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Bireysel Başvuru Hakkı, Ankara 1981.

sini savunur, bunu yaparken adalet ölçülerini çiğnerdi. Zorbalık ve zorla egemen olma törelere girmişti. Öç alma yaygın haldeydi. Yağmacılık yoluyla mala zarar verme de alışkanlık halindeydi. Can ve mal güvenliği sağlam esaslara bağlı değildi.

Aile hukuku da ilkel idi. Bir kadın 10 erkekten az olmamak üzere çeşitli erkeklerle ilişki kurabiliirdi. Bir erkek dilerse soylu bir çocuk edinmek için eşini başka bir erkeğe ikram edebilirdi. İki erkek dilerlerse eşlerini değiştirebilirlerdi. Özgür kadınlar açıktan yasak olmakla birlikte gizli dost tutabilirlerdi. Ayrıca belli süreler için muta nikâhı da yaygındı⁸.

Kadın haklarına önem verilmez ve kız çocukları alçak görülürdü.

İşte böyle bir ortamda Hz. Muhammed'e inen vahiyler, insan hakları açısından önemli ilkeleri kapsıyordu. Kur'an'da bağışlamaya, adalete, barışa önem veren âyetler insan hakları açısından dikkati çekicidir. "Biz insanı en güzel biçimde yarattık"⁹ âyeti insana verilen değeri göstermektedir. "Andolsun ki biz Âdemoğullarını şereflendirdik"¹⁰, "Barış hayırlıdır"¹¹, "İnsanlar tek bir toplum idi"¹² gibi âyetler insanın şerefini ve değerini sergilemektedir.

İslâm dini insanlar arasında ırk ve renk ayırımına taraftar olmamıştır. "Bir Arabın bir Aceme üstünlüğü yoktur" ve "Beyaz insanın, siyah insana üstünlüğü yoktur" hadisi¹³ bunun açık kanıtlarındandır. Peygamberimiz ahlâk güzelliğine önem vermiştir. İnsanlar arasında ahlâksal olgunlaşmayı salık vermiştir. Nitekim bu konuda şu haîsler dikkati çekicidir: "Sizin en hayırlınız ahlâkî açıdan en güzel olanlarınızdır"¹⁴. "Ben ahlâkın güzelliğini tamamlamak üzere gönderildim"¹⁵. Görülüyor ki İslâm, insan haklarına çok büyük değer vermiştir.

İslâm dininde canın, malın, dinin, aklın ve neslin korunmasıyle ilgili bir çok hüküm vardır.

İslâm'a göre insanın yaşama hakkı korunmalıdır. Adam öldürmek yasaktır. İnsan işkence yapmak da yasaktır. Hayat ve özgürlük satılamaz. Hayatı korumak, malı korumaktan önce gelir.

8 Bak. Sabri Şakir Ansay; Hukuk Tarihinde İslâm-Hukuku, s. 192-194, Ankara 1958.

9 Bak. Tin sûresi, âyet: 4.

10 Bak. İsrâ sûresi, âyet: 70.

11 Bak. Nisa sûresi, âyet: 128.

12 Bak. Bakara sûresi, âyet: 213.

13 Bak. Ahmed b. Hanbel, Musned, C. V, s. 411. al-Munzirî, at-Tergib vat-Terhib, C. V, s. 212, Kahire 1961.

14 Ahlâk hakkındaki hadisler için bakınız; Gazzalî, İhyau Ulûm ad-Din, c. III, s. 50-52, Mısır (tarihsiz).

15 al-Gazzalî; İhyau Ulûm ad-Din, c. III, s. 49, İstikâmet Matbaası, Mısır.

İslâm'da kişisel mülkiyet temel bir haktır. Helâl yoldan kazanç özendirilmiştir. Kimse kimsenin malına dokunmamalıdır. Kadınlar kocalarından ayrı mal edinebilirler. Çapulçuluk ve yağmacılık yasaklanmıştır.

İslâm'da din ve vicdan özgürlüğünün de önemli bir yeri vardır. Şu âyetler bu konuda dikkati çekicidir: "Dinde zorlama yoktur"¹⁶, "Sen inanmaları için insanları zorlamak mı istiyorsun"¹⁷, "Arınmak istemesinden sana ne"¹⁸, "Sen ancak bir hatırlatıcısın. Onların üzerine musallat olucu değilsin"¹⁹, "Eğer isteseydik her kişiyi hidayete kavuştururduk"²⁰.

İslâm dini zimmi'nin can ve mal güvenliğine önem vermiştir. Onların vicdanlarına baskıyı öngörmemiştir. Hz. Ömer, Kudüs'de müslüman olmayanlara, Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'da Hıristiyanların inançlarına saygı göstermiştir. Dinsel nedenlerle vicdanlara baskı yapmamıştır.

İslâm dini hurafeleri, putperestliği ve çok tanrı tanımayı insanlığa yakıştırmamıştır. İslâmî kuralların güzel öğütlerle anlatılmasından yana olmuştur. Nitekim Kur'ân'da "Rabbının yoluna hikmet ve güzel öğütlerle çağır"²¹ âyeti vardır.

İslâm dini, aklın korunmasına da önem vermiştir. Akıl, Allah'ın insana lutfettiği bir ışık, bir enerjidir. Peygamber Hz. Muhammed" aklı olmayanın dini de olmaz"²² ve "Kıyâmet gününde insanlar akılları derecelerine göre mevki alırlar"²³, demiştir. Ayrıca Muaz b. Cebel'in Yemen'de gerekirse akıyla de hüküm vermesine izin vermiştir. İslâm Hukuku'nda Kıyas, Kur'ân, Sünnet ve İcma'dan sonra bir kanıt olarak kabul edilmiştir.

Hz. Muhammed, içkiyi ve alışkanlık doğuran zehirli maddeleri akla zarar verdiği için kullanmayı doğru bulmamıştır. Akla aykırı olan büyüçülüğü ve falcılığı yaksalamıştır. Falcılara ve kâhinlere inanan kimse, Hz. Peygamber'e gelen dine aykırı davranmış olur²⁴.

16 Bak. Bakara sûresi, âyet: 256.

17 Bak. Yunus sûresi, âyet: 99.

18 Bak. Abese sûresi, âyet: 7.

19 Bak. Gaşiye sûresi, âyet: 21-22.

20 Bak. es-Secde sûresi, âyet: 13.

21 Bak. an-Nahl sûresi, âyet: 125.

22 Bak. İ. Agâh Çubukçu; İslâm'da Ahlâk ve Manevî Vazifeler, s. 97, Ank. 1974 Ahmet Naim; İslâm Ahlakının Esasları, s. 56, İst. 1963.

23 Bak. Gazzalî; İhyau Ulûm ad-Din, c. I, s. 84.

24 Bak. Osman Keskiöglü; İslâm Hukuku, s. 37, Ankara 1969.

İslâm dini, akla önem vermekle, insana ve onun şerefine de önem vermiştir.

İslâmiyet neslin korunmasını da öngörmüştür. Neslin korunmasının en iyi yolu da yasal nikâhla aile yuvası kurmaktır. Aile hayatında karı-kocanın dürüstlüğü ve uyumu temel şarttır. Çocuk eğitimi açısından aile içinde eşlerin karşılıklı görevlerini bilmeleri önemlidir. Ailede sevgi ve dürüstlük egemen oldukça, çocuklar da ruh sağlığı açısından güçlü olur. İslâm'da nikâh için iki tanık ve karşılıklı rıza yeterlidir.

İslâm dini insan hakları açısından temel öğe olan adalete de çok önem vermiştir. Bu konuda şu âyetler ne denli derin anlamlar taşımaktadır: “Ey iman edenler, aranızda anlaşmaya dayanan ticaret yolu varken, birbirinizin malını haksızlıkla yemeyin”²⁵. “Terazileri adaletle doğrultun ve tartıları eksik yapmayın”²⁶. “Allah, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adalette hükmetmenizi emreder.”²⁷ “Ey imân edenler, hüküm ve tanıklığınız ana ya da babanız, yahut hısım ve akrabanızla ilgili olsa da, zengin ve yoksul ayrımı yapmaksızın adaleti titizlikle ayakta tutan kimselerden olunuz”²⁸. “Ey iman edenler, Allah için hakkı ayakta tutan insanlar olun ve adalette tanıklık edin. Bir kavme olan kininiz sizi adaletsizliğe yöneltmesin. Adalet yapın ki o takvaya en çok yakın olan nesnedir”²⁹.

İslâm dini kimi suçlara karşı had, kısas, diyet ve tazir gibi cezalar öngörmüştür. Had cezaları zina, kazif, hırsızlık, haydutluk ve içki içme gibi suçlar için uygulanmıştır. İsrail hukukunda kısas kesin biçimde uygulanırken, İslâm kısas için kasıt arar. Kısasda ancak suçu işleyenler cezalandırılır. Adam öldüren, ölüme mahkum edilir. Ancak kısas yerine bağışlama da mümkündür. İsrail hukuku, öç almayı ve kesin uygulamayı gerektirirken, İslâm hukuku açık kasıt aramış ve insan hayatına değer vererek cezayı şahsileştirmiştir. İslâmiyet, kabilecilik anlayışını yıktı. Zimmîyi, müstemini ve köleyi öldüreni suçlu saydı.

Barış ve bağışlama yolunu açık tuttu. Kinin aleyhine hükümler getirdi. Tövbe yolunu gösterdi.

Diyet bir çeşit para cezasıdır.

Ta'zir ise şeriatla zikredilmeyen hususlarda hakim'in serbest iradesiyle verdiği cezalardır. Bunda halkın yararı gözetilir. Bir de bu gibi

25 Bak. Nisa sûresi, âyet: 29.

26 Bak. Hud sûresi, âyet: 85.

27 Bak. Nisâ sûresi, âyet: 58.

28 Bak. Nisâ sûresi, âyet: 135.

29 Bak. Maide sûresi, âyet: 8.

cezalar suçun işlendiğine kanaat verecek kanıtlar olduğu hallerde uygulanır³⁰.

Kur'an'da ana-baba hakkına da çok önem verilmiştir. Bu hususta insana fikir vermek için şu âyetleri okumak yeter: "Tanrı'ya kulluk edin ve O'na hiç bir şeyi ortak tanımayın. Anaya, babaya, akrabaya, yabancı komşuya, yanınızdaki arkadaşa, yoleuya maliki bulunduğunuz kimselelere iyilik ediniz"³¹, "Yalnız O Allah'a kulluk edeceksiniz. Analarınıza, babalarınıza iyilik yapacaksınız. Eğer bunlardan biri ya da her ikisi senin yanında yaşlanırsa sakın onlara of bile deme. Yüzlerine bağırma. Onlara saygı ile hitap et. Acıyarak onlara alçak gönüllü davran"³².

İslâm'da komşu hakkı da önemlidir. Bu hususta Hz. Muhammed'in şu hadisleri derin anlamlar taşımaktadır: "Komşusunun aç olduğunu bile bile uyuyan bizden değildir"³³, "Allah'a ve Âhret gününe inanan kimse konuğuna ikram etsin ve akrabasını görüp gözetin"³⁴, "Kötülüğünden komşusu güven içinde olmayan kimse mü'min olmaz"³⁵, "Allah yolunda dostların hayırlısı arkadaşlarına hayırlı olan, komşuların en hayırlısı da komşularına iyilik edenlerdir"³⁶.

İslâm'da kinin kötülüğü sık sık anımsatılmıştır. Bağışlama ve acıma öğülmüştür. Bu konuda yine Hz. Muhammed'in sözlerinden örnekler verelim: "Kendisine kin güttüğün kimseye kindarlıkta ileri gitme, ölçülü, ol, bir gün gelir de o senin dostun olur"³⁷, "İnsanların en hayırlısı, insanlara en çok yararlı ve yardımcı olandır"³⁸, "Haksızlık etmekten sakınınız, çünkü haksızlık Kıyâmet gününde karanlıktır"³⁹,

Yüce Allah da zulmün kötülüğü hakkında şöyle buyurmuştur: "Zalimler için samimî dost yoktur"⁴⁰, "Zulmedenler için dost ve sözü dinlenir şefaathçi bulunmaz"⁴¹.

30 Bak. Sabri Şakir Ansay; anılan eser, s. 280-293.

31 Bak. Nisâ sûresi, âyet: 36.

32 Bak. İsrâ sûresi, âyet: 23-24.

33 Bak. Ali Himmet Berki; 239 Hadis, s. 164-165, Ankara 1968.

34 Bak. Seçme Hadisler, 4. Kitap, s. 7, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. Ank.

35 Bak. Berki; anılan eser, s. 164.

36 Bak. Berki; anılan eser, s. 129.

37 Bak. Berki; anılan eser, s. 7.

38 Bak. Berki; anılan eser, 130

39 Bak. Bursalı-Erdem; Muhyiddin-i Nevevî'nin Riyazu's-Sâlihîn'in çevirisi, c. I, s. 252, Ankara 1967.

40 Bak. Maide sûresi, âyet: 72 ve Bakara sûresi, âyet: 270.

41 Bak. Gâfir sûresi, âyet: 18.

İslâm'da çocuk haklarını savunmak da önemlidir. Çocukların korunması ve iyi eğitilmesi için bir çok buyruk vardır. Hz. Muhammed şu hadisleriyle konunun önemini dile getirmiştir: "Çocuklarınıza iyi muamelede bulununuz"⁴². "Allah çocuğunun iyi yetişmesine yardım eden babaya rahmetle bakar"⁴³ "Babanın çocuğunu iyi eğitmek ve ona güzel bir isim vermek görevidir"⁴⁴. "Çocuklarınıza hediye verirken onlar arasında eşitliği gözetiniz"⁴⁵. Ayrıca "Sakın yetimi azarlama, istek sahibini hor görme"⁴⁶ âyeti de kimsesiz çocukların haklarının korunması açısından ibret vericidir.

İslâmiyete kölelik sorunu yüzünden hücum edenler olmuştur. Oysaki İslâm Dini zamanın şartları içinde köleliğin kaldırılması yolunda büyük adımlar atılmasını sağlamıştır. Kuşkusuz İslâm'ın doğduğu çağda dünya ekonomisinde kölelik önemli bir etken idi. Çıkan savaşlarda tutsak edilenler ya öldürülürler, ya da hayat boyunca özgürlükten yoksun bırakılırdı. Korsanlık ve kaçırma yoluyla da köleliğe zorlananlar vardı. Toplum içinde öldürme, çalma ve zina suçlarından dolayı köleliğe mahkûm edilme âdeti vardı. Kimi zaman borçlunun borcunu ödemeyememesi de köleliğine neden oluyordu. Kimi babalar çocuklarını köle olarak satıyorlardı. Para karşılığında özgürlüğünü satanlara da rastlanırdı. Bir de babası özgür de olsa, köle bir anadan doğan çocuk köle oluyordu.

İslâm dini köleliği zamanla kaldırmak için çaba göstermiştir. Köle olmanın birçok şartlarını geçersiz saymıştır. Kalıtım ve savaş yoluyla kölelik dışındaki kuralları yasaklamıştır. Kalıtım ve savaş yoluyla köleliği de kaldırmak için çaba göstermiş ve hafifletici ilkeler getirmiştir. O zamanın toplumsal şartları içinde köleliği belli bir süre sonra kaldırmayı amaçlamıştır. Kalıtım yoluyla kölelik âdetinde değişiklik yaparak câriyenin hür babadan çocuğunu özgür saymıştır. Savaş tutsaklarına gelince: Müslümanlar arasındaki savaşlarda tutsaklığı tanımamıştır. Başka uluslarla savunma nedeniyle, antlaşmanın bozulması yüzünden ya da devletin egemenliği ve esenliği için çıkan savaşlarda tutsak olanları bağışlama yolu açık tutulmuştur. İslâm dini devlet başkanına tutsakları mübadele, vergi karşılığında serbest bırakma ya da bir şey beklemeksizin bağışlama yetkisi vermiştir.

42 Bak. Seçme Hadisler, 3. Kitap, s. 30.

43 Bak. Gazzali; İhyau Ulûm ad-Din, c. II, s. 217 ve aynı sayfa Not: 6, İstikâmet Matbaası, Mısır.

44 Bak. İhyau Ulûm ad-Din, c. II, 217, Not. 8.

45 Bak. al-Buhari; Kitab al-Cami as-Sahih, c. II, s. 134, Leyde 1862; İhya II/27.

46 Bak. Duha sûresi, âyet: 9-10.

İslâm dini ayrıca kölelerin özgürlüğe kavuşması için bir çok kolaylıklar getirmiştir. İslâm'ın doğduğu çağda bir çok yerde isteyen istediği zaman kölesini özgür kılamazdı. Kılırsa ceza öderdi. Çünkü azatlama devletin hakkına tecavüz sayılırdı.

İslâm Dini köleyi özgür kılmak için bir çok zorunluluk getirmiştir. İslâm'a göre bir kimse herhangi bir nedenle kölesini azatladığını söylerse özgürlük hakkı doğar. Yine bir efendi, kölesinin özgürlüğüne dair bir vasiyet yapmışsa, ölüm halinde bu vasiyet uygulanır. Eğer hakkında vasiyet edilen köle (müdebber) kadın ise doğuracağı çocuklar da aynı hüküm gereğince özgür olur. Bir cariye'nin efendisinden doğuracağı çocuk özgür olduğu gibi efendinin ölümünden sonra bu cariye de özgürlüğüne kavuşur. İslâm Dininde mükatebe yoluyla da özgürlüğe kavuşma mümkündür. Bu demektir ki köle belli bir para ödeyerek ya da efendisine mal vererek özgürlüğe kavuşma hususunda efendisiyle anlaşabilir. Hatta İslâm Dini, bu tür olaylarda kölelerin özgürlüğe kavuşmaları için onlara yardım edilmesini salık vermiştir. Bakınız Yüce Allah'Kur'an'da bu hususta şöyle buyurmuştur: "Kölelerinizden, serbestisini satın almak isteyenlerin, iyi halini görürseniz onlarla yazışın. Onlara Allah'ın size verdiği mallardan verin"⁴⁷.

Hatta İslâmiyet devlet bütçesinden bir miktar paranın kölelerin kurtarılmasına ayrılmasını öngörmüştür.

İslâm Dini kimi suç ve hatalar karşılığında da köle azatlanmasını zorunlu kılmıştır. Adam öldürmenin kefareti bir köle azat etmektir. İslâm'da yeminini bozan kimse, on yoksula yemek yedirmeli ya da elbise giydirmeli veyahut bir köle azat etmelidir. Ramazanda orucun kasden bozulması halinde de köle azat etme fırsatı gösterilmiştir. Kocanın karısına "Sen benim için anam gibisin" (Zihar) demesi ve tekrar karısına dönmek istemesi hali, bir köle azat etmesini gerektirir.

Hz. Muhammed, bir çok hadisinde köle azat etmenin sevabından söz etmiştir. Kısacası, İslâm Dini, köleliği hoş karşılamamış ve bu kurumu zamanla kaldırmaya amaçlamıştır⁴⁸.

İslâm Dini, insan kişiliğine ve sorumluluğuna önem vermiştir. Her ne kadar Cebriye insan için irade özgürlüğü tanımamışsa da; Mu'tezile, onların karşısına çıkmış ve insanın özgür olduğunu savunmuştur. Sünnet Ehli bilginlerinden Eş'arî ve Maturidî de insanın sorumluluğunu dile

47 Bak. Nur sûresi, âyet: 33.

48 Bak. Ali Abdu'l-Vahid Vafi; Mevkıf ul-İslâm Min ar-Rıkk (İslâmiyete Göre Kölelik), Çeviren: Kemal Işık, İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. IX, Yıl: 1961, s. 207-212, Ankara 1926.

getirmişlerdir. İslâm'da klasik anlayışa göre Yüce Allah'ın küllî iradesi geçerlidir. Ancak insan da cüz'î iradesiyle bir fiile yaklaşmak ve onu yapmak özgürlüğüne sahiptir. Bundan dolayı da insan sorumludur. Tanrı insanları kötülüğe zorlamaz. Bir fiili seçim hakkı verilmiştir.

İslâmiyete göre Halife bile keyfi hareket edemez. Tanrı'nın buyruklarını dikkate almak zorundadır. Kur'an ise bir çok âyetleriyle insan haklarını savunmuştur. Bir çok İslâm büyüğü Kur'an ve Sünnet'te bulamadıkları hususlarda içtihad yaparak kıyas yoluyla toplumsal sorunlara çare aramışlardır. Ebu Hanife, Malik b. Enes, Şafii ve Ahmed b. Hanbel büyük müçtehidler arasındadır. Bunlar İslâm Hukukunun gelişmesi için çaba göstermişlerdir.

Osmanlılar döneminde de insan hakları açısından büyük gelişmeler olmuştur. Özellikle 1839'da Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun ilanı ile insan hakları daha açık dille ifade edilmiştir. Bu Hatt-ı Hümayun ile din farkı gözetilmeksizin insanlar kanun önünde eşit tutulmuştur. Can güvenliği, mal güvenliği, şeref ve haysiyetin korunması yasalarla güvenceye alınmıştır. Ayrıca idarede, maliyede, askerlikte ve adliyede düzeltmeler yapılmıştır. Her şeyden önce İslâm'ın özünde bulunan yaşama hakkı yasayla güvenceye alınmıştır.

Bu Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun önemli olan bir yönü de Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında yasa önünde fark gözetmemesidir. Ayrıca hükümdarın yetkileri de yasayla sınırlandırılmıştır.

1856 İslâhat Fermanı da İslâm âleminde insan hakları açısından önemlidir. Bu Ferman ile Osmanlı ülkesinde din ve mezhep ayrımı yapmaksızın herkesin eşit olduğu bir kez daha vurgulanmıştır. Hıristiyanlar ve Müslümanlar yasa önünde eşit tutulmuştur. Bu eşitlik askerlikte, ibadet özgürlüğünde, vergide, eğitimde ve mahkemede tanıklıkta sağlanmıştır. Özellikle din ve vicdan özgürlüğü üzerinde durulmuştur. Böylece Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile getirilen can, mal ve şerefin korunmasıyla ilgili hükümler pekiştirilmiştir. Ayrıca işkence yasaklanmıştır. Duruşmaların açıklığı ve eğitim özgürlüğü güvenceye alınmıştır. Danıştay kurulmuş ve mahallî yönetimde seçim esası kabul edilmiştir.

Osmanlılar 1876 Birinci Meşrutiyet ve 1908 İkinci Meşrutiyet hareketleriyle de insan hakları konusunda önemli adımlar atmışlardır. Kişi hak ve özgürlükleri anayasalarda yer almıştır. Bundan başka arada yetkili bir bilim topluluğu Mecelle denen yasayı yaparak çağın gereklerine çare bulmağa çalışmışlardır. İslâm'dan yararlanarak devletin yapısını sağlam ve çağdaş esaslara oturtmağa çalışmışlardır.

İslâm dini barışı salık vermiştir. Nitekim Yüce Allah Kur'ân'da, "barış hayırlıdır"⁴⁹ buyurmuştur. Allah'ın rahmeti boldur. "Benim rahmetim her şeyi kuşatmıştır"⁵⁰ âyeti bize yumuşak olmanın yollarını gösteriyor. Hz. Muhammed insanlara karşı sevgi ve şefkatle doluydu.

Hıristiyanlıkta da sevgi, umut ve barış çok işlenmiştir.

Ancak her iki dinin insan haklarına önem veren ilkelerine karşın çağımızda insanlık özlenen mutluluğa kavuşamamıştır. Maddenin ve çıkarın değerler arasında öne geçmesi insanlık için yararlı olmamıştır.

Dünyada bir yanda sanayileşmiş ülkeler, öte yanda yoksul ülkeler vardır. Toklar, açların halinden anlamamaktadır. Çağımızda insanların birçok kolaylıklara sahip olduğu söylenebilir. Ancak özlenen mutluluk henüz bulunamamıştır.

Sanayi, denizleri, ırmakları ve havayı kirletmekte, böylece doğanın yararlı şartları yok edilmektedir. Herhalde insanların temiz hava alma hakları da vardır.

Dünyamızda tedhiş ve cana kıymalar artmıştır. Kimi yerlerde insanın yaşama hakkı tehdit altındadır.

İşlerin kollektif yürütülmesi bireysel tercihleri bağımlı kılmaktadır.

Hammaddelerin tükenmeye yönelmesi, hızlı kentleşme, gürültü ve aşırı silâhlanma insanların ruhsal sağlığını etkilemektedir. Kişi gittikçe makineleşmekte ve fakat mânevî açıdan ihmal edilmektedir. Dünyada her iki dinin istediği özveri ve hakkı gözetme yer yer azalmaktadır. Kısacası insanın davranışlarına barış, sevgi ve dostluk gibi yüksek değerler çoğu kez egemen değildir. Çıkar insanı peşinden koşturmaktadır ve fakat mutlu etmemektedir. Maddî kazancın yanında mânevî gelişme eksik kalmaktadır. Gerek Müslümanlığın ve gerekse Hıristiyanlığın, insanlığın kimi dertlerine yaklaşılarak çare aramaları yararlı olur. Ekonomik kalkınmanın yanında yüksek değerlerin önemi daha iyi sergilenebilir.

Allah'a inanç, Âhiret'e inanç ve insanın sorumluluğu her iki dinde benimsenmiştir. Doğruluk her iki dinin ahlâk anlayışının ilkeleridir. Barış ve sevginin her iki dinde de yeri büyüktür. O halde son dinin temsilcileri olan biz Müslümanlar Hıristiyanlarla dostluk kurarak insan haklarını daha iyi savunabiliriz. Böylece de barışa ve Yüce Allah'ın yarattığı insanlara daha iyi hizmet etmiş oluruz.

49 Bak. Nisâ sûresi, âyet: 28.

50 Bak. A'râf sûresi, âyet: 156.